

Журавель Тетяна Василівна
Рогозна Юлія Миколаївна
(Київ, Україна)

ПЕДАГОГІКА (Соціальна педагогіка)

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ СЕРЕД БАТЬКІВ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ

У сучасних політико-економічних умовах розвитку України простежуються тенденції до поширення насильства у сім'ї та жорстокого поводження з дітьми, це призводить не лише до руйнування стосунків у родині, а й стає передумовою розвитку певних особистісних розладів, провокує девіантну поведінку у дітей та підлітків, призводить до виникнення у неповнолітніх конфлікту із законом.

Діти, які перебувають у конфлікті з законом – це особи підліткового віку, які скоїли правопорушення і або перебувають на профілактичному обліку у кримінальній міліції у справах дітей, або, за вироком суду, відбувають покарання (альтернативне чи ж пов'язане з позбавленням волі) [3, с. 4].

Українським аналогом поняття «діти у конфлікті із законом» є терміни «неповнолітні, засуджені за скоєння злочинів», «неповнолітні, які перебувають на обліку у кримінальній міліції у справах дітей або кримінально-виконавчій інспекції», «неповнолітні, які утримуються у виховних колоніях» тощо.

На сьогодні в Україні на обліку у правоохоронних органах та кримінально-виконавчій службі знаходиться досить велика кількість підлітків. Зокрема, за статистикою Державної пенітенціарної служби України на обліку лише у відділах кримінально-виконавчих інспекцій станом на 01.11.2014 року перебувало 2042 неповнолітніх.

Основні труднощі, з якими пов'язано формування у підлітків протиправної поведінки, виникають внаслідок неправильних стосунків у сім'ї, адже найбільш значущим є вплив на поведінку дитини саме найближчого соціального оточення. Так, 74 % правопорушень підлітків проти особистості, скоєні дітьми, які виховувалися у родинах із насильством, 63% підлітків, засуджених за вбивство, стратили тих, хто знущався з їх матерів. Для хлопців насильство в батьківських стосунках є однією з передумов криміналізації поведінки в ході дорослішання (зокрема, вірогідність вчинення згвалтування підвищується на 24 %) [5, с. 7]. Дослідження Ю. М. Антоняна також показали, що більшість злочинців – це підлітки, якими знехтувала сім'я [1, с. 35].

Метою статті є визначення зв'язку жорстокого поводження з дітьми у сім'ї та протиправної поведінки підлітків, а також, на основі дослідження, обґрунтування змісту та форм профілактичної роботи з батьками підлітків, які перебувають у конфлікті із законом.

Сім'я виконує найважливіші соціальні функції, відіграє значущу роль у житті людини. У сім'ї дитина робить перші кроки на довгому шляху своєї соціалізації, у сім'ї формуються її потреби, а батьки чи опікуни сприяють їх задоволенню [1, с. 5]. Однак у цьому осередку, який покликаний захищати права дітей, теж можуть зустрічатися прояви насильства, жорстокого поводження з дитиною.

Жорстоке поводження з дітьми – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею, у тому числі: втягнення дитини в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства; примушування дітей до участі у створенні творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм або інших предметів порнографічного характеру; ситуації, за яких дитина стала свідком кримінального правопорушення, внаслідок чого існує загроза її життю або здоров'ю; статеві зносини та розпусні дії з дитиною з використанням: примусу, сили, погрози, довіри, авторитету чи впливу на дитину, особливо вразливої для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного середовища, у тому числі в сім'ї; будь-які незаконні угоди щодо дитини, зокрема: вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини [4].

Дослідники виділяють такі чинники, які спричиняють жорстоке поводження з дітьми:

1. Особливості дитини та її поведінки. Батьки вважають дитину особливою, такою, що відрізняється від інших, гіперактивною, або, навпаки, дуже пасивною, або ж дитина має певні вади розвитку і тому стає об'єктом агресії членів сім'ї в силу їх педагогічної некомпетентності.

2. Нестача у батьків елементарних знань про дитячий розвиток та відсутність належного рівня батьківської компетентності. Батьки не знають, як реагувати на ту чи іншу поведінку дитини, і обирають шлях покарання.

3. Реплікація насильницького досвіду. Модель домашнього насильства зазвичай передається від покоління до покоління. Жорстоке покарання дехто не вважає насильством щодо дітей, а розглядає як сімейну традицію [2, с. 48 – 50].

Отже, ключовим чинником, який можна відстежити, і з яким так, чи інакше пов'язані інші, є саме низька батьківська компетентність у вихованні дітей, у тому числі – підліткового віку, що є досить складним етапом на шляху дорослішання.

З метою визначення особливостей сімей, де виховуються підлітки, які перебувають у конфлікті із законом, нами було проведено опитування у формі інтерв'ю підлітків, які перебувають на обліку у кримінальні міліції у справах

Журавель Т. В. Соціальна профілактика жорстокого поводження з дітьми серед батьків підлітків, які перебувають у конфлікті із законом / Журавель Т. В., Rogozna Ю. М. // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії : матеріали XIII Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 29–30 листопада 2014 р.). – Переяслав-Хмельницький: [б. в.], 2014. – С. 140–142.

дітей або/та кримінально-виконавчій інспекції м. Києва і проходять профілактичну програму на базі Всеукраїнського громадського центру «Волонтер». У інтерв'ю взяло участь 15 підлітків віком 15 – 17 років, які відповіли на 14 запитань.

У результаті було з'ясовано, що 80% опитаних підлітків проживають у неповних сім'ях чи сім'ях з одним із нерідних батьків (вітчимом), в котрих відсутні довірливі стосунки, порушений взаємозв'язок та комунікація між підлітком та його батьками. У 70% сімей є особи, які зловживають алкоголем, переважно це є батько або ж вітчим. З боку батьків опитаних підлітків чітко простежується тенденція застосування фізичного насильства як засобу покарання або як афективна реакція на погану поведінку підлітка. Один з підлітків зауважив: *«Було таке, що батько, випивши, бив мене залізним ланцюгом по спині»*. Інші діти стверджували, що батьки били їх у дитинстві ременем, рукою або палицею. Для того, щоб позбутись проблем або ж сварок, які виникають в сім'ї, підлітки можуть йти з дому, і як результат – це супроводжується зловживанням алкоголю/наркотиків та протиправними вчинками.

Один із опитаних підлітків зазначив: *«Мені на все «по барабану», але якщо вже не можливо щось вирішити, я розвертаюсь та йду, там може нап'юся, і воно якось само все вирішиться»*. Інший акцентував увагу на тому, що *«пішов з дому, бо з батьком посварилися, а там, на вулиці – виплеснув злість – побилися з хлопцями з сусіднього району...так і потрапив на облік до міліції»*.

Останні запитання опитувальника стосувалось того, до кого б підлітки звернулися за допомогою у разі виникнення проблем. 100% підлітків відповіли: *«Я сам собі можу допомогти або ж звертають до друзів»*. Серед спеціалістів 35% опитаних виділяли лише психолога закладу, де вони навчаються, та лише троє (20%) сказали, що можуть звернутись до старших братів/сестер або ж сусідів, *проте ніхто не згадав про батьків*.

Задля розроблення рекомендацій щодо змісту та форм профілактичної роботи з батьками підлітків, які перебувають у конфлікті із законом, з питань попередження жорстокого поводження з дітьми, нами було проведено опитування у формі інтерв'ю 8-и фахівців, які працюють у організаціях, що здійснюють профілактичну роботу як серед підлітків, які перебувають у конфлікті із законом, так і у сфері протидії жорстокому поводженню з дітьми та насильству в сім'ї. Зокрема, серед опитаних були представники таких державних структур як Національний інститут стратегічних досліджень (відділ соціальної та демографічної безпеки), Служба у справах дітей Київської міської державної адміністрації, Центр соціально-психологічної реабілітації дітей №1 ССД КМДА, а також громадських організацій: УБФ «Благополуччя дітей», ВГЦ «Волонтер», МБФ «Українська фундація громадського здоров'я», та навчальних закладів: Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка,

Журавель Т. В. Соціальна профілактика жорстокого поводження з дітьми серед батьків підлітків, які перебувають у конфлікті із законом / Журавель Т. В., Rogozna Ю. М. // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії : матеріали XIII Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 29–30 листопада 2014 р.). – Переяслав-Хмельницький: [б. в.], 2014. – С. 140–142.

Білоцерківського училища підготовки персоналу кримінально-виконавчої служби України.

Як показало опитування, профілактична робота серед батьків підлітків, які перебувають у конфлікті із законом, зокрема з питань попередження жорстокого поводження з дітьми, державними та громадськими організаціями здійснюється поверхнево, зазвичай робота проводиться лише з підлітками, батьки можуть залучатися одноразово, для проведення профілактичної бесіди (як відомо, ця форма роботи не є дієвою). При цьому, всі фахівці однотайно зазначають, що систематична профілактична робота з батьками є вкрай важливою. Інформація, отримана у ході опитування, узагальнювалась та аналізувалась, у результаті стало можливим виділити наступні рекомендації.

Метою соціальної профілактики жорстокого поводження з дітьми серед батьків підлітків, які перебувають у конфлікті із законом (далі по тексту – СПЖПД), є формування у батьків ненасильницької моделі поведінки та підвищення їх батьківської компетентності за для вироблення стійкої позиції сприяння підліткові у виходу зі складної життєвої ситуації та підтримки його на шляху змін.

Основні завдання: оцінка ситуації в сім'ї (діагностика); розроблення механізмів активної «включеності» батьків у цю роботу на основі «суб'єкт – суб'єктного» підходу; розроблення та впровадження системи формування стійкої мотивації у батьків, щодо проходження соціально профілактичної програми; розроблення та систематичне впровадження спеціальної комплексної соціально-профілактичної програми по роботі з батьками.

Принципи СПЖПД: систематичність; багатоаспектність (сполучення різних аспектів профілактичної діяльності); гнучкість (застосування в профілактичній діяльності різних підходів, методів та форм); орієнтація на ресурси та позитивні сторони батьків, дитини та сім'ї загалом; мультидисциплінарний підхід (до роботи мають бути залучені сімейний психолог, за потреби – психотерапевт, соціальний працівник / педагог, юрист, правоохоронці).

Форми та методи СПЖПД: індивідуальна та групова робота як з батьками, так і з підлітками; інтерактивні форми роботи – тренінгові заняття; групи самопомоги; рольові ігри; форум-театр; арт-терапія, казкотерапія; сімейна терапія; майстер-класи з питань ефективного батьківського виховання та підтримки підлітка.

До тематичних блоків можна включити такі: характеристика підліткового віку (психологічні особливості та варіанти поведінкових норм); особливості та причини формування девіантної поведінки підлітків; деструктивні форми батьківського впливу (сутність змісту поняття жорстоке поводження з дітьми та насильства в сім'ї; види насильства та дії, які слід вважати насильством; наслідки насильства); права та обов'язки членів сім'ї, відповідальність за жорстоке поводження з дітьми; спускові механізми агресивної поведінки та

Журавель Т. В. Соціальна профілактика жорстокого поводження з дітьми серед батьків підлітків, які перебувають у конфлікті із законом / Журавель Т. В., Рогозна Ю. М. // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії : матеріали XIII Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 29–30 листопада 2014 р.). – Переяслав-Хмельницький: [б. в.], 2014. – С. 140–142.

проявів насильства: які вони, як їх розпізнати та попередити; причини виникнення агресії та конфліктів, розвиток навичок управління гнівом, самодисципліни; конструктивні моделі взаємодії батьків з підлітком (ефективне спілкування, успішне попередження та подолання конфліктів тощо); ефективна комунікація як дієвий спосіб вирішення конфліктної ситуації; відпрацювання навички ефективної взаємодії та спілкування; принципи, закономірності, зміст, методи та форми ефективного виховання.

Проблемні аспекти, які потребують вирішення, при здійсненні СПЖПД: відсутність затверджених та рекомендованих для використання профілактичних програм; вибір місця й часу для проведення роботи з батьками (як правило, спеціалістам не відводиться достатня кількість часу на здійснення необхідних профілактичних заходів); небажання батьків співпрацювати (низька мотивація до змін, схильність бачити проблему в дитині, а не у власному виборі методів виховання та стилю спілкування); процес залучення батьків до роботи.

Організації, які мають бути залучені до здійснення СПЖПД: центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; служба у справах дітей; загальноосвітні навчальні заклади; професійно-технічні навчальні заклади; правоохоронні органи; пенітенціарна служба; громадські організації.

Отже, вище зазначені рекомендації, сформовані на основі проведеного нами дослідження, можуть стати у нагоді фахівцям, які працюють з батьками підлітків, які перебувають у конфлікті із законом, зокрема здійснюють серед них соціальну профілактику жорстокого поводження з дітьми.

Література:

1. Волкова Е. Н. Защита детей от жестокого обращения : [учеб. пособ.] / Е. Н. Волковой. – СПб. : Питер, 2007. – 256 с
2. Гончарова Т. В. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори виникнення / Т. В. Гончарова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 4. – С. 47–53.
3. Забезпечення правового та психолого-педагогічного супроводу дітей з асоціальними проявами у поведінці в умовах закладу соціальної реабілітації : метод. посіб. / [авт.-упоряд. : Ю.А. Луценко, О. П. Шиян]. – К. : ПЦ «Фоліант», 2009. – 136 с.
4. Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 № 564/836/945/577 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14>
5. Організація роботи підрозділів ОВС, що здійснюють профілактичну роботу серед дітей, у сфері протидії жорстокому поводженню з дітьми та насильству в сім'ї : метод. посіб. / [А. А. Гришко, Т. В. Журавель, О. О. Кочемировська та ін.] ; за ред. Т. В. Журавель, О. О. Кочемировської. – К. : ТОВ «ВПК «ОБНОВА», 2012. – 146 с.